

# Szakkollégiumok, a tehetség közege

Demeter Endre

■ A szakkollégiumok felsőoktatásunk tehetséggondozó rendszerének meghatározó pillérei, köszönhetően annak, hogy a rendszerváltást követően a működő szakkollégiumok száma exponenciálisan növekszik. Ezzel párhuzamosan nő a szakkollégiumok diverzitása, és a helyi adottságokhoz és igényekhez alkalmazkodva számos céljaiban és működésében eltérő szervezeti megoldás jön létre. Ennek megfelelően a szakkollégiumok tehetségértelmezése, tehetségképe, a tehetségekhez való viszonya is eltérő. Írásunkban arra vállalkozunk, hogy bemutassuk a szakkollégiumok fontosabb működési típusait, ami által lehetőség nyílik a fenti különbségek megvilágítására. ■

## Bevezetés

A szakkollégiumok ugyan már több mint negyvenéves múltra tekintenek vissza, és a felsőoktatási rendszer intézményesült, jól bevett elemét alkotják, kutatásuk azonban gyerekcipőben jár. A legtöbb kutató a szakkollégiumi mozgalom valamilyen speciális jellemvonására koncentrál: roma (Forray és Boros, 2009), felekezeti (Forray és Marton, 2012), területi (Erdei, 2002; Márkus, 2010) szakkollégiumokat vizsgálnak. A szakkollégiumi mozgalom egészét átfogóan megismerni kívánó, a hallgatók jellemzőit és szakkollégiumi tevékenységét is felmérni igyekező kutatásból eddig nem készült sok (Fazekas és Sik, 2007; Demeter, Gerő és Horzsa, 2011). A tanulmányban az utóbbi kutatás eredményei alapján áttekintem, hogy a szakkollégiumok milyen szerepet töltenek be a magyarországi tehetséggondozásban.<sup>1</sup>

E szakkollégiumok kutatói egyszerre tartják a szakkollégiumokat a felsőoktatási rendszer mára integráns részének vagy a tehetséggondozási rendszer elemének – nem kis mértékben a jogszabályi környezet hatására –, és beszélnek a szakkollégiumokról mint diákszervezetekről

<sup>1</sup> Ezúton köszönetet mondok kutatótársamnak, Gerő Mártonnak e cikk megszületésében játszott tanácsaiért, észrevételeiért.

vagy mozgalomról. Bordás és Ceglédi (2012) pedig tanuló közösségként jellemzi a szakkollégiumokat, ahol a tanulás mindig kétirányú, interaktív társas folyamatban valósul meg, ami együtt jár a nézetek egyeztetésével, az új nézetekkel szembeni nyitottsággal, a megértésre törekvéssel, a tudásmegosztással és az új tudás létrehozásának igényével.

Az alábbiakban az újabb jogszabályi fejlemények és az elmúlt egy-két évben alakult szakkollégiumok sajátosságainak figyelembevételével, de elsősorban *A szakkollégiumi helyzetkép felmérése* című kutatásra támaszkodva mutatom be a hazai szakkollégiumok helyzetét.

A kutatás adatfelvételeit a szűk határidő miatt 2011 júliusa és szeptembere között valósítottuk meg. A szabályozási környezet megismerését követően összefésültük a rendelkezésre álló szakkollégiumi nyilvántartásokat (Oktatási Hivatal, szakkoli.hu), majd az így létrejövő listát internetes kutatómunkával egészítettük ki. Ennek eredményeként 132 szervezetről kellett eldöntenünk, hogy szakkollégiumokként tekintünk-e rájuk, s végül 24 kizárása<sup>2</sup> után egy 108 elemű alapsokaságot tekintettünk kutatásunk tárgyának. A szakkollégiumok szervezeti dokumentumait e-mailes, illetve a honlapjukra kiterjedő adatgyűjtéssel igyekeztünk beszerezni – összességében 49 szakkollégium szervezeti és működési szabályzatát, illetve kapcsolódó anyagait sikerült összegyűjtenünk. Augusztusban indítottuk online intézményi, majd szeptembertől tagi adatfelvételünket, mindkettő esetében teljes körű lekérdezésre törekedtünk. Végül 48 online intézmény, illetve 632 tag válaszadót sikerült a kutatásba bevonni. Ezekon felül 14 szakértői interjút is rögzítettünk egykori és jelenlegi szakkollégiumi vezetőkkel, döntéshozókkal, valamint a felsőoktatási tehetséggondozó rendszert működtető szakemberekkel. A különböző adatfelvételek során összesen 76 szakkollégiumi formációval kapcsolatban jutottunk valamilyen adat birtokába, de mindössze 34 olyan szakkollégium volt, amelyek esetében rendelkezünk a szervezeti dokumentumokon túl tagi és intézményi kérdőívvel is, míg 42 szakkollégium esetében legalább az egyik adatfelvételben nem vettek részt (a kutatás módszertani háttéréről bővebben: Demeter, Gerő és Horzsa, 2011a, 9–12).

A szakkollégiumok alapítási időpontjának vizsgálata megmutatta, hogy a rendszerváltás után egy szakkollégiumi expanziónak vagyunk tanúi, a szakkollégiumok száma exponenciálisan növekszik (Demeter, Gerő és Horzsa, 2011a, 21). A szakkollégiumi expanziót a civil szféra és a felsőoktatási rendszer növekedési dinamikája egyaránt befolyásolhatta. Mivel az expanzió az utóbbi évtizedben mutat gyorsuló tendenciát (8 szakkollégium 1990-ben, 108 2011-ben), szemben a civil szféra szervezeteinek stagnáló számával (Gerő, 2012), úgy tűnik, hogy a felsőoktatási rendszer növekedése is jelentős szerepet játszik. Az elmúlt két évtizedben nem csupán a hallgatói létszám növekedett meg, de a felsőoktatási intézmények száma is. A felsőoktatási integráció ugyan csökkentette az egyetemek számát, azonban az egyetemi, főiskolai karok száma mindvégig növekedett (Szabó, 2012).

A szakkollégiumi expanzió a nagy hagyományokkal rendelkező szakkollégiumok különböző, a helyi adottságokhoz adaptált verzióiból táplálkozott, így mára a szakkollégiumok mind célrendszerükben, mind működési módjukban igen heterogének. Így nem meglepő, hogy a kutatással egy időben az InterKoll (mára hivatalos nevén a Szakkollégiumi Egyeztető Fórum)

<sup>2</sup> Főként olyan nagy szociális kollégiumokról volt szó, amelyek épületében szakkollégiumok is rendelkeznek szálláshellyel. Ezeket a kutatás további fázisaiban nem vettük figyelembe.

ülésein egyre többször merült fel a *szakkollégium* név használatának szabályozása. Ennek eredményeképpen született meg a szakkollégiumi akkreditáció (mára hivatalos nevén a Szakkollégiumi Minősítési Rendszer)<sup>3</sup>, amely a Szakkollégiumi Charta<sup>4</sup> tükrében vizsgálja az egyes pályázó szakkollégiumok jellemzőit és működését. Az immáron két éve működő minősítési eljárás keretében eddig 42 szervezet nyerte el a szakkollégiumi címet, amelyek közül viszont csak 25 használhatja azt három éven keresztül. Ezek azok a szakkollégiumok, amelyek minden tekintetben megfelelnek a Szakkollégiumi Charta előírásainak<sup>5</sup> – a jelenleg szakkollégiumi címet a minősítési rendszer alapján viselő szervezetek közül 33 vett részt kutatásunkban.

## A szakkollégiumok helye és szerepe a felsőoktatás tehetséggondozási rendszerében

A hazai felsőoktatás kapcsán interjúalanyaink – a hatályos felsőoktatási törvénnyel<sup>6</sup> összhangban – három tehetséggondozó pillért neveztek meg: a tudományos diákköröket (TDK), a doktori iskolákat, valamint a szakkollégiumokat.

A különböző tehetséggondozó pillérek szerepe eltérő. A doktori iskolák klasszikusan a tudományos, kutatói utánpótlásképzés terepei, s ennek megfelelően az akadémiai szférában nélkülözhetetlen elméleti és kutatómódszertannal összefüggő gyakorlati tudás átadására törekednek, működésük középpontjában a tudományos munka áll, amelynek kicsúcsosodása a doktorandusz disszertációjának elkészítése. A TDK több szempontból a doktori iskola előszobájának tekinthető, hiszen a résztvevők tudományos igényű munkáit versenyezteti, s ennek megfelelően a doktori képzésbe történő felvételikor a TDK-eredmények jó ajánlólevélnek – egyfajta előszűrőnek – tekinthetők. „A TDK az, amiből az akadémikusok kinőhetnek, a szakkollégiumok célja más – bár onnan is jöhet az akadémikus. A szakkollégiumok szociális gyűrűk, amelyek közrefogják, védik, nevelik a felnövekvő értelmiségi elit közösségeit” (Szendrő Péter, az OTDT elnöke, a Szakkollégiumi Akkreditációs Bizottság<sup>7</sup> elnöke).

A szakkollégiumok azonban nem kizárólagosan a tudományos pályára készítenek fel, hanem céljuk az, hogy olyan képességekkel vértezzék fel a tagjaikat, amelyek szakterületük magas szintű művelését az akadémiai szférán kívül is lehetővé teszi. Ezen képességek jelentős részének elsajátítása a szakkollégiumok formális képzési rendszerében történik meg, de legalább

<sup>3</sup> 24/2013. (II. 5.) Korm. rendelet

<sup>4</sup> A Szakkollégiumi Charta a Szakkollégiumi Mozgalom által elfogadott elveket tartalmazza. Azokat az alapvető feltételeket határozza meg, amelyek a szakkollégiumiség magvát adják, amelyek teljesülése feltétlenül szükséges a szakkollégiummá váláshoz. <http://www.szakkoli.hu/oldal/szakkollegiumi-charta>

<sup>5</sup> Meg kell jegyeznünk, hogy bár kutatásunk kizárólag Magyarországra terjedt ki, a Kárpát-medence más területein is működnek szakkollégiumok szép számmal (Erdei, 2002; Farkas, 2009). Például a Max Weber Szakkollégium, illetve a Bölöni Farkas Sándor Szakkollégium a szakkollégiumi címet is elnyerték.

<sup>6</sup> 2011/CCIV. törvény IV. fejezete

<sup>7</sup> Ma már Minősítő Bizottság.

ennyire fontosak azok a kurzusokon kívül megszerezhető tapasztalatok, ismeretek, gyakorlatok, amelyek miatt a szakkollégiumok esetében az önkormányzatiság és az együttlakás a Szakkollégiumi Chartában is kiemelt kritériumként jelennek meg. Ugyanis a szakkollégium nem egyéni tehetséggondozási forma, ahogy a Charta indoklása fogalmaz: „A szakkollégiumi élet mozgatója a közösség”. „A szakkollégiumok szocializációs terepek, ahol a gyerekek megtanulják egymás elviselését... hiszen nagyon sok esetben a kooperáció az, ami a legnehezebb” – mondja egy szakkollégiumi igazgató.

A szakkollégiumi közösségek ugyanakkor nem pusztán kortárs csoportok, hanem a Charta kritériumainak megfelelően szakmai közösségek, ahol végbemehet a szakmai szocializáció. Ennek során a szakkollégiumok tanuló közösségekként kezdenek működni (Bordás és Ceglédi, 2012), ahol a tagok interaktív társas folyamatok közben megosztják tudásukat, eközben új nézeteket ismernek meg és egyeztetik azokat, mely során új tudást hoznak létre. Azaz olyan közösségek ezek, melyek együttesen fejlesztik a szociális és intellektuális készségeket. „...az értelmiséginek vannak további jellemzői, hiszen az egy létforma, amiből következnek prioritások, például az ismeretátadás fontossága, a nyitottság, a jobbító szándék, a felelősség a körülöttünk lévő világért, és persze viselkedési és kommunikációs normákat is jelent az értelmiségi lét” – állítja egy végzett szakkollégista, jelenlegi<sup>8</sup> szakkollégiumi igazgató. Tehát a szakkollégiumok elsődlegesen nem tudósokat, hanem értelmiséget képeznek, akik magukévá teszik az ezzel a létformával járó kooperációs képességet, munkaetikát és társadalmi felelősségvállalást. Olyan képességeket és attitűdöket, amelyek a tömegessé vált felsőoktatásban már nem egykönnyen hozzáférhetőek.

„Ha az egyetemek normálisak működnének, akkor nem lenne szükség szakkollégiumokra” – mondja egy jelenlegi szakkollégiumi titkár. Azaz a tehetség oldaláról megközelítve a szakkollégiumokat olyan társas közegnek tekintjük, amely lehetővé teszi a tagok számára intellektuális kiteljesedésüket a személyiségükre, gondolataikra, ötleteikre, szakmai munkájukra érkező folyamatosan elérhető reflexiók által.

„A tehetség legfőbb ismerte a kreativitás, az új eredmények, metódusok létrehozásának képessége. Ennek a kereteit kell megteremtenie a tehetséggondozásnak, mert a tehetségnek közeget kell.” Szendrő Péter e gondolata a gyakorlatban azt jelenti, hogy az önálló (tudományos kutató)munka végzéséhez szükséges képességeken túl, a csoportmunkában történő munkavégzés és felelősségvállalás megtapasztalása legalább annyira fontos, mint a szervezői és vezetői készségek megszerzése, vagy a kritikai szemléletmód és az interdiszciplináris gondolkodás elsajátítása, netán a kapcsolatháló építése.

Ennek megfelelően a szakkollégiumokban a formális képzési rendszer mellett legalább ennyire fontosak a következő tevékenységek:

- A szervezet működtetése (a közös döntéshozatal, a felvételiztetés, a forrásszerzés)
- Szervezett szabadidős programok (táborok, túrák, filmklubok, sportolás, színházlátogatás, lelki gyakorlatok)
- Spontán szabadidős programok (kötetlen beszélgetés, közös filmnézés, meccsnézés)

<sup>8</sup> A jelenlegi szót a 2011-es adatfelvétel időpillanatában értjük. A szakkollégiumok működési típusától függetlenül jellemző a tisztségviselők relatív gyors (egy-két év alatti) fluktuációja.

- Társadalmi felelősségvállalás (önkéntes tevékenység, építőtábor)
- Szakmai programok (konferenciák, tanulmánykötetek, kerekasztal-beszélgetések)

Ez a sokirányú tevékenységi kör biztosítja a tagok számára, hogy megtalálják azt a területet, ahol személyiségüket ki tudják bontakoztatni, és a közösség hasznos tagjává tudnak válni.

## A szakkollégiumok típusai és a tehetségek

A szakkollégiumok számának 100 fölé duzzadásával érdemes számba venni, hogy a szakkollégiumok esetében milyen jellemzőbb csoportokkal találkozhatunk. Ebben segítségül a szakkollégiumi kutatásunk kapcsán létrehozott működési típusokat mutatom be: a kisegyetemi, az egyesületi és a fenntartói típust. Valamint külön kitérek az utóbbi két évben a törvényben is felbukkanó felzárkóztató szakkollégiumokra.

### A kisegyetemi működési típus

A kisegyetemi típus legjellemzőbb képviselője az Eötvös Collegium (EC), amelynek 1895-ös alapításakor a bentlakásos francia grande école-ok szolgáltattak mintát. Természetesen az EC fejlődése a történelem viszontagságai során többször megakadt, és mára az eredetileg célul kitűzött kutatótanár-képzés is atavisztikusnak hangzik, főként a pálya kínálta kereseti lehetőségek miatt. Mindenesetre az önálló épületben, több mint száz férőhellyel működő kollégium a bejáró tanulókkal együtt tagságát tekintve a legnagyobb szakkollégium.

A kisegyetemi típus további fontos képviselői a „kistestvérként” számon tartott szegedi Eötvös Loránd Szakkollégium, a debreceni Hatvani István Szakkollégium vagy a szintén az ELTE berkein belül működő Bolyai Kollégium. Ezekben a szakkollégiumokban a tehetséggondozás és az elitképzés a fő célkitűzés, azaz a formális képzést kiegészítő, abból mélyebb és több tudást nyújtó, de alapvetően hagyományos egyetemi rendszerű tudásátadás. Képzési kínálatukban elsődlegesen olyan humán és reálszakok jelennek meg, amelyek esetében a felsőoktatásba bekerülő hallgatók középiskolai tanulmányaik alapján egyértelműen eldönthető tehetséggel, érdeklődéssel rendelkeznek (nyelvszakoktól a fizikáig, történelemtől az informatikáig). Ezért lehetséges közvetlenül az egyetemi felvételi döntés és az első éves tanulmányok megkezdése között a felvételiztetés. További általános jellemzőjük, hogy a kollégiumok létrehozásában és működtetésében – így a felvételiztetésben is – kulcsszereplők az oktatók, akik a szakkollégiumokba a legjobb képességű, az adott tárgyból legjobb eredményeket elérők felvételét szorgalmazzák. Már maga a felvételi eljárás is jól jelzi, hogy e szakkollégium-típusban mesterek keresnek maguknak tanítványokat, a cél pedig, hogy lehetővé váljon az elmélyült (közös) szakmai munka.

## Az egyesületi működési típus

Az egyesületi típus megteremtője a Rajk László Szakkollégium, amelyet 1970-ben hoztak létre az akkori Marx Károly Közgazdasági Egyetem fiatal oktatói, hallgatói. A szakkollégium égisze alatt lehetőség nyílt az egyetemi képzésben egyáltalán nem vagy csak marginálisan megjelenő nyugati közgazdaság tanulmányozására (Chikán, 2009) – ez az alapállás azóta is jellemzi az egyesületi szakkollégiumokat. Képzési programjaik az egyetemi képzés kiegészítésére törekednek, olyan kurzusokat kínálnak, amelyek az egyetemeken nem érhetőek el. A kurzuskínálat meghatározásában alapvető szerep jut a tagok érdeklődésének, akik maguk keresik meg a kurzus tartásához megfelelő szakembereket, azaz ebben a modellben a tanítványok keresnek mestert. Ez a logika éppen ellentétes a felsőoktatásban megszokottal: „A szakkollégium az egyetem megfordított világa, mivel a hallgatók mondják meg, hogy mit akarnak tanulni, és nem nekik mondják meg, hogy mit kell” (egykori szakkollégista, jelenlegi szakkollégiumi igazgató).

A Rajk működési modellje vált a rendszerváltás előtt alakuló szakkollégiumok mintájává, s gyakorlatilag a mai Corvinuson működő minden szakkollégium<sup>9</sup> ebbe a típusba tartozik. De ezt a rendszert vette át a szakkollégiumok politikai időszakának másik kulcsszereplője, az ELTE Bibó István Szakkollégiuma is (Pünkösti, 2010). Ugyan a rendszerváltást követően a szakkollégiumi mozgalomban történt egy szakmai fordulat (Chikán, 2009), de a közéletiség, a társadalmi felelősségvállalás fontossága ebben a típusban a későbbiekben is markáns szerepet játszik, ami a felvételi eljárásban is érvényesülő szempont. Köszönhető ez annak is, hogy az e típusba tartozó szakkollégiumok elsősorban társadalomtudományi érdeklődésűek. Ebből is adódik, hogy a felvételi eljárásaikat jellemzően nem a felvételizők számára szervezik meg, hanem olyan hallgatók körében igyekeznek rekrutálni, akik esetében már megszilárdult a szakmai érdeklődés és irányultság. E típus jellemzője az önigazgatás, ami nem csak a képzés tartalmának meghatározásában nyilvánul meg, hanem az egész szervezet működtetésében, ideértve a szükséges anyagi erőforrások megteremtését is: „Ha felmerül egy ötlet, és úgy döntünk, hogy támogatjuk, akkor annak sikerében vagy kudarcában valahol mindannyian osztozunk” (egy jelenlegi szakkollégiumi titkár).

Ennek tükrében nem meglepő, hogy a felvételiztetés az egyik legfontosabb feladat a szakkollégium életében, egyrészt mert az ott születő döntés egyben közösségi döntés, még akkor is, ha a folyamatban csak a tagok közül választott felvételi bizottságnak van szavazati joga. Másrészt pedig a felvételi sikerén múlik a következő évek humánerőforrás-potenciálja, amely végső soron a szakkollégium működési minőségét határozza meg. Ennek megfelelően a felvételi szempontok jóval túlmutatnak a jelentkező tanulmányi eredményén, és olyan tényezők kerülnek előtérbe, mint a kooperativitás, a kreativitás, a motiváltság, a nyitottság, a világnézet és világlátás. Egyszerűsítve mondhatjuk, hogy a felvételi eljárás során az egyesületi típusú szakkollégiumokba kollégákat és barátokat keresnek egy személyben.

<sup>9</sup> EVK Szakkollégium, Fiatalkorú Autonóm Közgazdászok Szakkollégiuma, Heller Farkas Szakkollégium, Széchenyi István Szakkollégium, Társadalomelméleti Szakkollégium

## A fenntartói működési típusú szakkollégiumok

A fenntartói típus esetében rendkívül fontos, hogy az alapító rendelkezésére áll egy olyan erőforrás, amelyet szervezeti céljainak megfelelően akar felhasználni. Ez az erőforrás elsődlegesen egy kollégiumi elhelyezés biztosítására alkalmas épület és/vagy az ehhez kialakításához és működéséhez szükséges anyagi forrás. A szakkollégiumokat alapító szervezet lehet felsőoktatási intézmény, egyházi szervezet vagy nem a felsőoktatás részét képző költségvetési szerv. (Ez utóbbira gyakorlatilag csak a Balassi Bálint Intézet fenntartásában működő, a határon túli magyar hallgatókat tagja közé invitáló Márton Áron Szakkollégium hálózata kínálkozik példaként.<sup>10</sup>)

Amennyiben egyetem/főiskola hoz létre szakkollégiumot saját kollégiumában, akkor fontosak lehetnek a presztízs- és forrásszerzési megfontolások. Ha a működtetésbe be tud vonni lelkes oktatókat, hallgatókat, akkor ez a szakkollégium idővel az előző két típus felé mozdul el a közösségi szakmai aktivitás növekedésével. Amennyiben ez a feltétel nem adott, úgy a szakkollégium nem mozdul el a tanuló közösség felé, és kollégiumi szállást is biztosító tutori program válik belőle. (Ami persze így is hasznos eszköze lehet az intézményi tehetséggondozásnak, de a Charta előírásainak egyértelműen nem felel meg.)

Az egyházi alapítású szakkollégiumok esetében a keresztény értelmiség kinevelése jelenik meg elsődleges célként, ez kaphat speciális színezetet is, például nőiség, roma identitás (Forray, 2012). Ennek megfelelően a szakkollégiumok működését, értékrendjét, programjait alapvetően meghatározza a keresztény életmód átadása, a keresztény identitás megerősítése. Mind a kurzusok, mind az egyéb események ennek keretén belül értelmeződnek, amelyek célja elsődlegesen a közösség megerősítése és a személyiségfejlesztés. A tagok egyéni szakmai munkájának minősége ugyan fontos, de a szakkollégium inkább identitásközösséggként, semmint tanuló közösséggként működik.

Ennek megfelelően a diszciplináris érdeklődés jellemzően a tanulmányi eredmény formájában csak mint felvételi (esetenként bennmaradási) szempont jelenik meg, miként a szociális helyzet is. Ennek megfelelően e szakkollégiumok tagsága jellemzően több tudományterületről érkezik, de a szakkollégiumi képzésük nem a tudományos jártasságaik elmélyítését, hanem az identitáselemek megerősítését szolgálja elsődlegesen, így saját tudományterületeken szerzett szakmai jártasságuk jellemzően nem vagy csak formálisan (például kötelező konferencia-részvétel formájában) jelenik meg a szakkollégium szakmai életében. Az ilyen jellegű tudáscsere, tudásmegosztás és tudásbővítés hiánya miatt kérdéses, hogy a tanuló közösség fogalma mennyiben alkalmazható ezekre a szakkollégiumokra. Különösen, hogy a tagok egymásra utaltsága a szakkollégium működtetésében alacsony, mivel elsődlegesen a fenntartó által kínált erőforrások optimális felhasználása az elvárt magatartás, nem pedig az erőforrások előteremtésében és a szervezet működtetésében való részvétel. Ennek megfelelően az önkormányzatiság háttérbe szorul, legfeljebb egy-két hallgató mint delegált követi nyomon a döntéshozást, a működési szabályoknak megfelelően vagy aktívan vagy passzívan. Ennek eredőjeként

<sup>10</sup> A szakkollégiumnak bármely határon túli magyar fiatal automatikusan tagjává válik, amennyiben miniszteri ösztöndíjban részesül.



pedig a szakkollégiumi mozgalmon belül jellemzőnek tekinthetők azok a hangok, amelyek a fenntartói szakkollégiumokra úgy tekintenek, hogy azok csak nevükben szakkollégiumok. Ezt erősíti az is, hogy a szakkollégiumi minősítési eljárás során ezen szakkollégiumok közül csak keveseknek sikerül megszerezni a szakkollégiumi cím viselésének jogát.

Klasszikus fenntartói szakkollégiumként tekintettünk a Szent Ignác Jezsuita Szakkollégiumra a kutatás során, amely esetében – a többi felekezeti szakkollégiummal szemben – mára számos kisegyetemi elem is megtalálható. A fenntartói típus alapvetően kedvez annak, hogy a kollégiumi elhelyezés és nevelés segítségével a hátrányos helyzetű, de ebből a helyzetből a tudásuk, szorgalmuk által kiemelkedni tudó fiatalok értelmiségivé váljanak. Ezen elv alapján hozták létre a különböző felekezetek szerte az országban a Keresztény Roma Szakkollégiumi Hálózatot, amelynek előképe a Szent Ignác.

## A felzárkóztató szakkollégiumok

A felzárkóztató szakkollégiumok fogalma új keletű, a nemzeti felsőoktatásról szóló törvény 2012. január 1-jével történő hatályba lépésétől – tehát kutatásunk lezárulása utántól – datálódik. Ennek ellenére több olyan szakkollégiumot sikerült bevonjunk részben (csak a dokumentumelemzésbe) vagy egészben (online kérdőívek kitöltése is), amelyek felzárkóztató tevékenységet folytatnak. Ugyanakkor az e típusba tartozó szakkollégiumok között ma már nagy számban vannak olyanok, amelyek a kutatás lezárulása után jöttek létre vagy kezdték meg működésüket (például: roma felekezeti szakkollégiumok) – ezek elérhető dokumentumait azóta ismertem meg.

A klasszikus, tehetséggondozó szakkollégiumok esetében nem a diplomához juttatás a cél, hanem hogy – akár nemzetközi mércével mérve is – a szakma elitjébe kerüljenek tagjaik. Ezzel szemben a fenntartói típust előképének tekintő felzárkóztató szakkollégiumok elsődlegesen mobilitási csatornaként tekintenek magukra, és a tehetség egy „relatív”, szűk társadalmi csoporton belüli értelmezéséből indulnak ki. Ezért a klasszikus szakkollégiumi típusok mellett a Nemzeti Felsőoktatási Törvényben a felzárkóztató szakkollégiumi forma is definiálásra került:

„54. § A felsőoktatási intézmény feladata a **tantervi követelményeket meghaladó teljesítmény nyújtására képes**, kiemelkedő képességű és hozzáállású, valamint a **hátrányos, illetve a halmozottan hátrányos helyzetű hallgatók felkutatása, felismerése, és szakmai, tudományos, művészeti és sporttevékenységének elősegítése**. Ennek érdekében a felsőoktatási intézmény önállóan vagy más felsőoktatási intézménnyel együttműködve tehetséggondozó és felzárkóztató rendszert, illetve programokat – így különösen tudományos diákköröket, szakkollégiumokat, tehetségpontokat és felzárkóztató, illetve roma szakkollégiumokat – működtet. Felzárkóztató, illetve roma szakkollégiumokat felsőoktatási intézménnyel együttműködve egyházi fenntartó is létesíthet. A felsőoktatási intézmény mentorprogram keretében nyújt segítséget a hátrányos helyzetű hallgató tehetségének kibontakoztatásához” (kiemelés: D. E.).

Azaz a törvény tehetséggépében egyrészt feltűnik az *abszolút tehetség*: „kiemelkedő képességű és hozzáállású”, másrészt pedig a *relatív tehetség*, aki a hátrányos helyzetéhez képest tud kiemelkedő teljesítményt nyújtani, akinek a tehetséggondozására a felsőoktatási intézmé-



nyeknek szintén koncentrálniuk kell. Érdekes, hogy a törvény a felzárkóztató szakkollégiumok közül nevesíti a roma szakkollégiumokat, illetve a felzárkóztatást célul kitűző egyházi fenntartású szakkollégiumot (de például nem szerepelteti a határon túli magyarok számára fenntartott Márton Áron szakkollégiumi hálózatot). Ugyanakkor a kormányrendeletben a felzárkóztató jelzővel már egyáltalán nem találkozunk, csak a roma szakkollégiumokkal.

A felzárkóztató szakkollégiumok esetében két alapvető cél jelenik meg. Az egyik, hogy tagjaikat sikerrel eljuttassák a végzettség megszerzéséhez, és ehhez biztosítsák a megfelelő kollégiumi és humán infrastruktúrát (például tutorokat), felzárkóztató képzéseket (például nyelvi kurzusokat). A másik pedig, hogy (felekezeti, roma, határon túli) közösségük iránt felelősséget érző, sikeres diplomásokat neveljenek, akik közösségük értelmiségi elitjévé válhatnak.<sup>11</sup> Ennek a célrendszernek a megvalósítása az úgynevezett fenntartói működési modellel rendelkező szakkollégiumok profiljába vág. Ezen szakkollégiumok esetében a fenntartó (jellemzően egyház) erőforrásokat biztosít a (hátrányos helyzetű) tagjai számára, hogy azok sikeres egyetemi, főiskolai tanulmányokat folytathassanak, valamint mellette identitáserősítő és személyiségfejlesztő programokat szervez (Forray, 2012).

E szakkollégiumok esetében a tagok kiválasztásában nem a diszciplináris érdeklődés a rekrutációs bázis meghatározásának alapja, hanem valamilyen erős identitáselem, mint az etnikumhoz és/vagy felekezethez tartozás. Ennek kapcsán rendkívül érdekes, hogy ezek a szervezetek miként toborozzák tagjaikat, mi alapján szűrik ki a járadékvadászokat. A bevett módszernek az tűnik, hogy a szakkollégiumok egy erős szervezeti kapcsolati hálóban mozognak, amelyeknek elsődlegesen nem a felsőoktatási intézmények a kulcsszereplői, hanem az etnikai és felekezeti szervezetek, akik már a szakkollégiumok előtt kapcsolatba kerülnek a tehetséges fiatalokkal.

## És mit gondolnak azok, akik benne vannak?

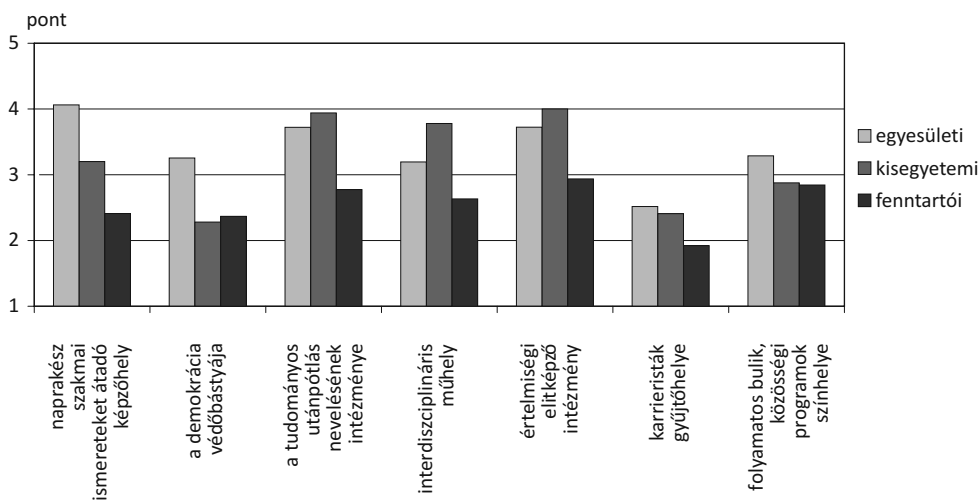
A fenti tipológiát elsődlegesen a szakkollégiumok szervezeti és működési szabályzatai alapján hoztuk létre, de kutatásunk tagi adatfelvételében lehetőség kínálkozott arra, hogy a szakkollégisták véleményét is kikérjük arról, milyennek látják a szakkollégiumokat. Ennek érdekében hét – a szakkollégiumok működését reprezentáló – állítással kapcsolatban fejezhették ki a véleményüket a válaszadók egy klasszikus ötfokú skála segítségével. (A teljes mértékű egyetértést az 5-ös értékkel fejezhették ki, míg az állítás teljes mértékű elutasítását az 1-es értékkel.)

A válaszok alapján az egyesületi és kisegyetemi típustól erősen elkülönül a fenntartói típus, főként a szakmai élet megítélése miatt. Az első két típus tagjai szerint szakkollégiumuk interdiszciplináris műhely, a tudományos utánpótlás-nevelés intézménye és értelmiségi elitképző. Ezzel szemben ezeket a fenntartói szakkollégiumok tagjai nem tartották jellemzőnek szervezetükre. Természetesen az egyesületi és kisegyetemi kollégiumok között is találunk különbségeket: Míg

<sup>11</sup> <http://www.martonaron.hu/hu/budapesti-masz/budapesti-szakkollegium>, Kocsev Dániel interjúja az *Európai Út* magazinban.

az egyesületi típus hallgatói nagyon jellemzőnek találták, hogy naprakész tudást ad kollégiumuk, addig ezt a kisegyetemi szakkollégiumok tagjai kevésbé találták igaznak. Ehhez hasonlóan a közösségi élet szintereként is az egyesületi szakkollégiumok funkcionálnak inkább, míg a kisegyetemi modellt követők interdiszciplinárisabbnak tűnnek tagjaik szemében. Érdekes, hogy nincs lényegi különbség a fenntartói típus és a többi között, abban a tekintetben, hogy mennyire értenek egyet azzal a kijelentéssel, hogy a „szakkollégiumok a karrieristák gyűjtőhelye”. Ennek oka lehet, hogy a fenntartói típusú szakkollégisták az elite nem tudáselítésként tekinthetnek.

1. ábra. A szakkollégiumok működésének megítélése tagjaik által (forrás: Demeter, Gerő és Horzsa, 2011a alapján saját szerkesztés)<sup>12</sup>



N = 465

Nagyon markáns különbség mutatkozik a „szakkollégium mint a demokrácia védőbástyája” megítélésében: az egyesületi szakkollégiumok mutatnak jelentős eltérést a másik két típushoz képest. Ugyanakkor nem az állítással való egyetértés erős, hanem a másik két típusban magas az állítás elutasítása.

A legnagyobb hasonlóságot a válaszokban a bulizás és közösségi programok kapcsán mérjük, ami azt jelenti, hogy a szakkollégiumok közösségképző szerepe a működési formától függetlenül hasonlóságot mutat.

Összességében nem reprezentatív hallgatói adatgyűjtésünk alapvetően megerősíti a szakkollégiumok működési típusaink jellemzését.

<sup>12</sup> Az önkitöltős online kutatásunk tagi adatfelvétele nem reprezentatív.

## A tehetségek megtalálása, avagy a felvételiztetés

A szakkollégiumok számára az egyik legfontosabb feladat a rekrutálás, a jövő tehetséges szakkollégistáinak megtalálása, akik garantálják a szakmai színvonalat, biztosítják a közösség és a szervezet fennmaradását, különösen az egyesületi típus esetében. A tehetségek megtalálása kapcsán az egyik legfontosabb tényező a merités kérdése, azaz hogy a szakkollégiumok a jelentkezők mekkora köréből tudják kiválasztani a bekerülőket.

1. táblázat. Felvettek száma és a túljelentkezés (2010–11; forrás: Demeter, Gerő és Horzsa, 2011a)

Működési típus	N	Felvettek átlagos száma	Felvettek számának szórása	Túljelentkezés átlagos mértéke	Túljelentkezés szórása
Egyesületi	25	18	21,3	2,03	0,85
Kisegyetemi	8	41	37,1	1,44	0,69
Fenntartói	15	74	75,7	1,35	0,66

N = 48

Adataink alapján a szakkollégiumok különböző típusai között az eltérések markánsak mind a felvettek számát, mind a túljelentkezés mértékét illetően.<sup>13</sup> A 2010–2011-es tanévben a fenntartói típusba sorolható szakkollégiumok esetében 1,35-szoros, a kisegyetemi típus esetében 1,44-szoros, míg az egyesületi típus<sup>14</sup> esetében 2,03-szoros túljelentkezést mértünk átlagosan intézményi szinten.<sup>15</sup> Ez alapján megállapíthatjuk, hogy általánosságban kismértékű túljelentkezéssel jellemezhetőek a szakkollégiumi felvételek.

Ugyanakkor fontos megjegyeznünk, hogy a minél nagyobb túljelentkezésre való törekvés több okból sem lehet célja ezeknek a szervezeteknek. Egyrészt a túl magas elutasítási arány a szakkollégiumról az egyetemistákban kialakuló képet túlságosan zárttá, elitistává, arisztokratikussá teszi. Másrészt a túl nagy jelentkezőszám esetében a felvételi eljárás lebonyolítása túlságosan nagy erőforrásokat kötné le, különösen az összetettebb felvételi eljárást alkalmazó szakkollégiumoknál – ráadásul éppen ezek jellemezhetőek magasabb túljelentkezési arányokkal,

<sup>13</sup> Az adatok értelmezéséhez fontos, hogy a felvehető és felvettek száma nem előre konkrétan meghatározott. Alapvetően befolyásolják az infrastrukturális lehetőségek (főképp a bentlakást választók esetében), valamint a szakkollégium mint közösség integrációs képessége. Ugyanakkor a felvettek számának meghatározásakor szerepet játszhat a nemzetközi ösztöndíj- lehetőségek bővülése, valamint a bolognai rendszerhez való alkalmazkodás, ami mind afelé hat, hogy több tagot vegyenek fel (ez pedig csökkenti a túljelentkezési arányt). A fenntartói szakkollégiumok esetében a gazdasági megfontolások miatt az infrastruktúra kihasználásának, a férőhelyek feltöltöttségének a szempontja elsőbbséget élvezhet a felvételizők szakmai és felvételi teljesítményével szemben.

<sup>14</sup> Érdeemes megjegyezni, hogy a legkiépültebb szakkollégiumi rendszerrel jellemezhető Budapest Corvinus Egyetemen nem engedélyezett, hogy a felvételiző egyidejűleg több szakkollégiumba is jelentkezzen.

<sup>15</sup> Adatfelvételünk több évre tekintett vissza. Az adatok alapján azt tapasztaltuk, hogy minél távolabbra tekintünk vissza, annál inkább a megszilárdult működésű, nagy hagyományú szakkollégiumok adnak csak választ a túljelentkezéssel kapcsolatos kérdésekre. Ez lehet az egyik magyarázata, hogy adataink alapján a 2007–2008-as tanévben az egyesületi típusú szakkollégiumok esetében 3,27-es volt a túljelentkezés.

amiben nyilván az is szerepet játszik, hogy ezekbe a szakkollégiumokba csak keveseket vesznek fel. Ezért rendkívül fontos a felvételi kampány esetében, hogy mennyire sikeresen céloz, azaz mennyire azokat tudja megszólítani és jelentkezésre sarkallni, akiknek ténylegesen esélyük van a bekerülésre.

A „jól célzottságnak” két eszköze van: az egyik a felvételi kampány üzeneteinek tartalmi elemei, amelyek egyik feladata, hogy a szakkollégiumokról a felvételizőkben olyan képet alakítsanak ki, amely értékrendi alapon (szakmaiság, demokratikus, közösségi, vallási értékek) motiválja a jelentkezést. A másik feladat pedig, hogy az ideális jelölről kialakítson egy képet, amely egyfajta szűrőként működik. Ezek mellett pedig rendkívül fontos a személyes kampány, amelyet már a benn lévő szakkollégisták végeznek – vagy spontán beszélgetések keretében a potenciális felvételizőkkel, vagy pedig olyan szervezett programokkal, amelyekkel a szakkollégiumok jelen vannak az egyetemi hallgatói, szakmai közéletben (nyilvános filmklubok, szakmai beszélgetések, konferenciák, rendezvények).

A jól célzottság másik eszköze a komplex, többlépcsős eljárás, amely a felvételizőktől is jelentős mennyiségű energiát és munkát kíván. A felvételiztetés során alkalmazott módszereket alapvetően négy csoportba sorolhatjuk a szakkollégiumok esetében:

*Felvételi pályázat:* Ez a forma gyakorlatilag megegyezik egy ösztöndíjpályázattal, ahol különböző dokumentumok benyújtásával kell a hallgatónak bizonyítani, hogy méltó a taggá válásra. Ehhez általában szükséges csatolni szakmai önéletrajzot, amelyben megjelenik a nyelvtudás, a szakmai munka (TDK, publikációk, ösztöndíjak). Emellett szükséges valamilyen dokumentum a tanulmányi eredményről, oktatói és/vagy szervezeti ajánlás, valamint több helyen motivációs levél, illetve szakmai/kutatási terv (különösen ott, ahol a felvételi döntés csak fél vagy egy tanévre szól, és újra és újra meg kell ismételni). Ez a felvételiztetési forma a fenntartói működési típusú szakkollégiumok sajátja, bár egyik vagy másik jellemzően a kisegyetemi típusnál is felmerül.

*Írásbeli felvételi:* Ezek esetében jellemzőbbek az esszészerű, kifejtős kérdések, semmint a feleletválasztós tesztek. Elsődlegesen a bölcsészeti és társadalomtudományi területen működő szakkollégiumok esetében népszerű ez a forma.

*Szóbeli felvételi:* A legjellemzőbb alkalmazott módszer, a vizsgálatunkba bevont szakkollégiumok 83%-a alkalmazza. Ilyen szempontból univerzálisnak tekinthető, ugyanakkor jelentős különbségek vannak működési típusonként abban, hogy a szóbeli felvételit ki folytatja le.

*Közösségi felvételi esemény:* A legtöbb esetben felvételi tábor jelent, de lehet más, a szakkollégium által szervezett rendezvényen, eseményen való részvétel – amely lehet kötelező vagy erősen ajánlott a felvételizők számára, de jellemzően az itt szerzett benyomások megjelennek a felvételi döntéshozatalban. Ez különösen az egyesületi modellt követő szakkollégiumok esetében jelenik meg markánsan.

*Próbaidő:* A közösségi esemény jellegű felvételi fordulónak az időben való kitolásaként értelmezhető a próbaidő, mely legfeljebb egy félév hosszúságú. Ennek lényege, hogy a gyakorlatban is kiderüljön a tag számára, hogy miként működik a szakkollégium, illetve a tagság. A mindennapi tapasztalatok alapján tudja megítélni, hogy a próbaidőn lévő „potyautas”-e, illetve az integrációja lehetséges-e. A próbaidőn lévő természetesen nem rendelkezik a tagokat megillető minden jogosítvánnyal. Ennek egy sajátos verziója, amikor a szakkollégium „első kurzusokat” szervez a potenciális felvételizőknek. Ez jelenleg a legkevésbé elterjedt megoldás.

Alapvető trendként megállapíthatjuk, hogy a legegyszerűbb, leginkább bürokratikus felvételi rendszerrel a fenntartói szakkollégiumok rendelkeznek, míg a legösszetettebb, legtöbb fordulós eljárást az egyesületi szakkollégiumok bonyolítják le, amelyek során sokkal inkább koncentrálnak a személyiség komplex megismerése, különösen pedig a közösségi készségekre, így például a felvételi rendszerbe illeszkedő tábor csak ennél a típusnál figyelhető meg.

Lényegi szempont még, hogy a szakkollégiumokba hányadévesen kerülnek be a tagok. Ahogy azt már említettük a típusok leírásánál is, jellemzőek e kérdéskör kapcsán is különbségek, amelyek a diszciplináris különbségekre vezethetőek vissza. Így nem meglepő módon kutatásunk tapasztalatai is azt mutatják, hogy míg a fenntartói és a kiségyetemi típusba sorolható szakkollégiumok esetében a tagok többsége (63%, illetve 54%) az egyetem megkezdésével egy időben válik a szakkollégium tagjával, addig ez az egyesületi típusú szakkollégistáknak csak 15%-ára igaz. Ennek megfelelően az egyesületi típus sokkal nyitottabb a felsőbb évesek felé, már csak azért is, mert a bolognai rendszer következtében a képzési idő esetleges rövidülése erősebben érinti őket. Ezért számukra a működési biztonság fenntartása érdekében inkább fontos, hogy szakmai elköteleződéssel rendelkező felsőbb éveseket, esetleg mesterszakosokat is felvegyenek.

2. táblázat: A felvételi döntés során érvényesített szempontok (1: egyáltalán nem; 5: nagyon fontos; forrás: Demeter, Gerő és Horzsa, 2011a)

Szempontok	Egyesületi	Kiségyetemi	Fenntartói	Átlag
	N = 25	N = 8	N = 15	N = 48
Szakmai érdeklődés	4,42	5,00	3,64	4,26
Felvételin nyújtott teljesítmény	4,33	3,43	3,27	3,83
Általános műveltség	3,88	4,14	3,5	3,74
Felvételi előtti szakmai munka	3,33	4,00	3,64	3,48
Felvételi előtti közösségi aktivitás	3,62	3,14	3,43	3,43
Tanulmányi eredmények	3,00	3,86	3,14	3,13
Részvétel külsősöknek szervezett programokon, kurzusokon	3,42	3,00	2,21	2,93
Szociális szempontok	1,96	1,86	2,64	2,13

N = 48

Természetesen az eltérő prioritások és célok azt eredményezik, hogy eltérő felvételi szempontrendszerrel találkozhatunk a különböző típusú szakkollégiumok körében. Abban – tehetséggondozó szervezetekről lévén szó – nincs semmi meglepő, hogy minden típus esetében a szakmai érdeklődés a legfontosabb szempont. Annál inkább meglepő viszont, hogy a felvételin nyújtott teljesítménynek csak az *egyesületi szakkollégiumok* esetében van nagy súlya a felvételi döntés meghozatalban. Mint fenn bemutattam, ezen szakkollégiumok felvételi jelei során erőteljesen koncentrálnak a közösségi skillek megismerésére, s ennek megfelelően a többi

közösségi aktivitáshoz köthető szempont (közösségi aktivitás, programokon való részvétel) esetében is tapasztalhatjuk a relatív fontosságot.

A *kisegyetemi típus* esetében erőteljesen jelennek meg a felvételi döntésben a kiválósági szempontok a többi szakkollégiumhoz képest: a szakmai érdeklődés mellett az általános műveltség, a korábbi szakmai munka és a tanulmányi eredmény.

A *fenntartói típus* esetében nincs kiemelkedően fontos szempont. A nagyszámú felvehető hallgató miatt jellemző a bürokratikus felvételi döntéshozatal, így a korábbi szakmai munka fontossága a szakmai érdeklődés fontosságával vetekszik. Rendkívül érdekes még, hogy míg a másik két szakkollégium-típus esetében messze a szociális szempontok figyelembevétele volt a legkevésbé fontos felvételi szempont, addig a fenntartói típus esetében az addigi szakkollégiumi szervezésben megvalósuló szakmai programokon való részvétel. Ennek egyik oka, hogy a fenntartói szakkollégiumok jellemzően nem rendelkeznek nyitott, leendő felvételizőknek szóló programokkal. A fenntartói szakkollégiumok gyökerei sok esetben az egyetemek, főiskolák szociális kollégiumi rendszeréig nyúlnak vissza, vagy annak tehermentesítésére, színvonalasabbá tételére jöttek létre, azaz a szociális szempontok figyelembevétele ettől a típustól a legkevésbé idegen, bár még így is csak sokadik szempont.

## Képzési rendszerek és tartalom, avagy a tehetség kibontakoztatása

A szakkollégiumokon belül egyszerre zajlik formális és informális szakmai tevékenység, valamint egyéb közösségi tevékenységek, amelyek együttesen hozzák létre a tehetség közegét. Ebben a fejezetben a formális szakmai tevékenységet, azaz a képzési rendszerek főbb tulajdonságait mutatom be. Előljáróban fontosnak tartom leszögezni, hogy a szakkollégiumi tagság minden szervezet esetében együtt jár jogokkal és kötelezettségekkel. Ugyanakkor a részleteket tekintve eltérő gyakorlatokkal találkozunk: a jogok esetében ezek jellemzően a működési típusból vezethetők le, míg a kötelezettségek esetében jóval nagyobb mind a szervezetek közötti, mind a szervezeteken belüli időbeli változatosság (például változásokat indukált a bolognai rendszerre való áttérés). A kötelezettségek szervezetenként kiterjedhetnek a formális és az informális szakmai programokra, valamint a közösségi eseményekre. Ugyanakkor a Chartából (2.2. pont) csak az vezethető le, hogy a szakkollégium lényegi ismertetőjele, hogy a tagsági viszony fennmaradásához a szakkollégium képzési rendszerének kritériumait kell teljesíteni, ezt nevezhetjük szakmai, képzési követelményeknek.

A fenti megfontolást figyelembe véve a kutatás során a rendelkezésünkre álló szervezeti dokumentumok alapján a magukat szakkollégiumnak nevező szervezetek képzési rendszereit négy plusz két kategóriába osztottuk. Ezek közül az első négy felel meg a szakkollégiumi Chartában foglalt kritériumainak, utóbbi kettő nem. A kategóriák kialakításánál figyelembe vettük a tudásátadás formáját (kurzusok, tutori rendszer), a képzési tartalmak szerveztségét, valamint a képzési rendszer teljesítésének elismerését.

3. táblázat. Az intézményi adatfelvételben részt vevő szakkollégiumok típus és képzési rendszer szerint (db; forrás: Demeter, Gerő és Horzsa, 2011a)<sup>16</sup>

Típus	Szisztematikus, kurzusrendszerű <sup>17</sup>		Nem szisztematikus		Nincs képzési követelmény	Nincs belső szakmai munka
	Végbizonyítványt adó	Végbizonyítványt nem adó	Kurzusrendszerű	Tutori <sup>18</sup>		
Egyesületi	6	8	8	0	1	0
Kisegyetemi	1	4	2	1	0	0
Fenntartói	1	4	5	1	1	2

N = 45

Az egyetemi, főiskolai tanulmányokhoz négy viszonyulási módot különíthetünk el, amelyeket a szakkollégiumi célok meghatározásában érhetünk tetten. A viszonyulási módok meghatározzák azt is, hogy a tehetségfejlesztésnek milyen formáit, eszközeit alkalmazzák. Természetesen a működési típusok, képzési rendszerek és viszonyulási módok kombinációja nem véletlenszerű, bár egyértelmű megfeleltetés sincs köztük, miként ez a táblázatból is látszik. Ennek egyik fontos oka a diszciplináris sajátosságokban rejlik. A négy viszonyulási mód a célok tükrében a következő:

1. A szakkollégium célja lehet, hogy a tagjai minél jobb eredménnyel, minél magasabb színvonalon teljesítsék „anyaintézményük” tanulmányi követelményeit, illetve ehhez kapcsolódóan kiemelkedő szakmai produktumokat hozzanak létre. Ehhez legjellemzőbb eszközként a tagok felsőoktatási képzéseinek oktatóira épülő tutori rendszert tartanak fenn. „A Szakkollégium célja, hogy lakóinak egyetemi tanulmányait segítse, ismereteik bővítésére, az elméletek gyakorlati alkalmazására szervezett keretek között lehetőséget adjon.” (SZMSZ-részlet)  
Jellemző, hogy a tagoknak féléves munkatervet kell beadni, az előző féléves munkaterv teljesítését igazoló dokumentumokon túl. Ezek együttes bírálatával minden félévben újra felvételizni kell – akár a szociális kollégiumok felvételi rendszeréhez kapcsolódóan.
2. A szakkollégium célja lehet egy olyan általános – azaz nem konkrét szakmai ismereteket átadó – értelmiségiképzés, amelynek keretei az egyetemen nem biztosítottak. Műszaki területen tanulók esetében ilyen a humán műveltségre, illetve a gazdasági ismeretekre koncentráló kurzus. De megjelenik az olyan jól kamatoztatható képességek fejlesztése is, mint az íráskészség, vitakészség, a nyelvtudás elmélyítése. A fenntartói típusú szakkollégiumok esetében is jellemzően ilyen típusú kurzusokkal találkozunk.

<sup>16</sup> Nem minden szakkollégium dokumentumaiból derült ki a képzési rendszere.

<sup>17</sup> A kurzusokkal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy félévenként jellemzően két szakkollégiumi kurzus teljesítése a kötelező.

<sup>18</sup> Tutorok számos szakkollégium esetében elérhető a tagok számára a szervezeten keresztül. Ebben a kategóriába azok a szakkollégiumok kerültek be, amelyek esetében a központi szakmai elem az egyéni tutorálás, kurzusokat nem szerveznek.



„A szakkollégiumi hallgatók felkészítése a közösségért felelős vezető értelmiségivel szemben megfogalmazott elvárásokra, s az ezeknek a követelményeknek való megfelelésre. A felsőoktatási tanulmányok kiegészítése olyan ismeretekkel, amelyek segítik a végzett hallgatók egyéni érvényesülését szülőföldükön.” (SZMSZ-részlet)

A kurzusokon való részvétel elsődlegesen mint jó lehetőség jelennek meg az ilyen jellegű szakkollégiumok tagsága számára, teljesítésük jellemzően formális, részvételhez kötött, a kurzusok keretében létrehozott, a tag szakmájához kapcsolódó produktumok nem jellemzők. Jellemzően két-három kurzus elvégzése kötelező félévente. Az egyetemi teljesítmény eredményessége fontos.

3. A szakkollégium célja lehet egy konkrét szak, kar képzéséhez kapcsolódva annak elmélyítése, professzionálisabb, hatékonyabb oktatása kiscsoportos és/vagy egyéni oktatási keretek között saját képzési rendszerben. Ez a cél fix oktatói gárda meglétét, kiépítését feltételezi, és a kisegyetemi szakkollégiumok esetében a legjellemzőbb.

„[A szakkollégium] olyan szervezeti forma, amely lehetőséget teremt az egyetemen folyó szakmai munka elmélyítésére, kutatások elvégzésére és az egyetemi oktatás kiegészítésére.” (alapító okirat részlete)

Elvárás a szakkollégiumi kurzusokhoz kapcsolódó elmélyült tudományos igényű munka, a szakmai produktumok létrehozása, illetve a tudásanyag elsajátításának számonkérése a felsőoktatási képzésnél mélyebben. Ezzel párhuzamosan a megfelelő tanulmányi eredmény is követelmény, ugyanakkor jellemző, hogy a szakkollégiumi kurzusok bekerülnek az indexbe, kreditet érnek. Jellemző, hogy az összes, a szakkollégiumban meghirdetett szakmai kurzus elvégzése kötelező.

4. A szakkollégium célja lehet egy konkrét szak, kar képzésének kiegészítése, azaz az „anya-intézményekben” nem elérhető témákhoz, oktatókhoz, elméleti, de főként gyakorlati tudáselemekhez való hozzáférés biztosítása. Ezen kiegészítő jellegű kurzusok, projektek kiválasztásánál és megszervezésénél nagyon jelentős a tagi kezdeményezés.

„[A cél] Az egyetemi képzést kiegészítve a reális, kritikus társadalomtudományi és közgazdaságtudományi felkészültség, gondolkodás és a közművelődés elősegítése.” (SZMSZ-részlet)

Ez a rendszer az egyetemi, főiskolai tanulmányokon túlmutató szakmai érdeklődésre épít, a kurzuskinálat kialakítása, a kurzusszervezés a tagság feladata. Nagy teret kapnak az egyéni ötletek, a külső (anya-intézményben nem elérhető, nem az akadémiai szférából érkező) oktatók felkérése, a közös – a szakkollégium egészét érintő – kutatások, projektek lebonyolítása, akár „piaci” megrendelés alapján is. A kurzusötletek így akár versenyezhetnek is egymással mind az anyagi, mind a humán erőforrásokért, ugyanakkor elvárás a szakkollégium által a kurzuson résztvevők számára biztosított erőforrások hatékony felhasználása, mely esetében alapelvárás a produktum, a kiemelkedő szakmai munka. Jellemző a félévenkénti két kurzus teljesítésének igénye, illetve a teljes képzésrendszer esetén 7-10 kurzus végzése a végbizonyítvány feltétele. Az egyetemi, főiskolai teljesítmény a bennmaradás szempontjából nem hangsúlyos (relatív alacsony tanulmányi átlag), ha egyáltalán megjelenik.

A 3. táblázatból az is jól látszik, hogy a *végbizonyítványt* kiállító szakkollégiumok az egyesületi típusba tartoznak, és kutatásunk alapján főként a társadalomtudományok területén tevékenykednek. A végbizonyítvány kiállításának előnye abban rejlik, hogy nem csak éves-féléves

képzési követelményeket tudnak meghatározni, hanem képzésrendszer-szintű követelmény-rendszerek, amelyek teljesítése a szeniorstátusz elnyerésének előfeltétele. A kötelező és választható kurzusok elvégzésén túl így meg tudnak jelenni szervezési, működtetési (például kurzusszervezés, kutatásvezetés) és kiegészítő szakmai kritériumok (például TDK-írás, publikáció). Azaz a végbizonyítvány mind a rendes tagság ideje alatt, mind a szeniortagság lehetővé válásával arra készíti a tagokat, hogy a pusztán kurzuslátogatáson túl is energiákat fektessenek a szakkollégium szakmai és közösségi életébe.

A kurzusok kapcsán fontos még megjegyeznünk, hogy külön kitértünk azok minőségére is a tagi adatfelvételünkben. Ennek tanulságai úgy foglalhatóak össze, hogy azon szakkollégiumi kurzusok, amelyek a hallgatók szakterületéhez kapcsolódnak, magasabb értékelést kaptak, mint az egyetemi, főiskolaiak, míg a nem szakmaiak esetében ez nem igaz. Azaz az egyesületi és a kisegyetemi szakkollégiumba járók látják színvonalasnak a szakkollégiumi kurzusokat.

4. táblázat. A képzési rendszer elemeinek előfordulása (forrás: Demeter, Gerő és Horzsa, 2011a)

A tudásátadás formái	Hány szakkollégiumban van jelen? (db)	Az alkalmazó szakkollégiumok aránya
Előadás (nem összefüggő, egyedi jellegű)	40	83,3%
Tutorálás (egyéni foglalkozáson alapuló munka)	37	77,1%
Szeminárium jellegű kurzus (pl. olvasószeminárium, módszertani kurzus az interaktivitás igényével)	34	70,8%
Gyakorlati jellegű kurzus (kutatás, fejlesztés, projekt)	32	66,7%
Előadás jellegű kurzus (csoportmunkára nem építő kurzusok)	30	62,5%
Szakmai gyakorlat (külső helyszínen megvalósuló)	19	39,6%

N = 48

A kurzusokon és a tutori rendszeren kívül egy szakkollégium kötelező szakmai elemei között megjelenhet még a TDK-írás, a nyelvtanulás, illetve a belső konferencián való előadás, netán a meghívott előadók előadásain való részvétel kötelezettsége. Ugyanakkor ezen tevékenységeknek a szakkollégiumok akkor is táptalajai, ha a tagsági jogviszony feltételei között ezek nem jelennek meg, azaz a nem formális szakmai élet részei. Például a kutatásunkba bevont szakkollégiumok 83%-a rendez konferenciát (50%-uk jelezte, hogy vannak évente jelentkező költségei ezzel kapcsolatban), miközben alig néhány szakkollégium esetében kötelező a tagság időtartama alatt legalább egyszer előadni. Így lehetséges, hogy a kutatásunkba bevontak mindössze csak 18%-a szerepelt konferencián, jellemzően a felsőbb évesek.<sup>19</sup> Ennél is alacsonyabb arányt találunk a publikáció esetében, kérdeztjeink mindössze 15%-a nyilatkozott úgy, hogy szerkesztett szakmai kiadványban jelent meg írása (itt is jellemzően a felsőbb évesek).

<sup>19</sup> Nem reprezentatív tagi kutatásunkban az alsóbb évfolyamosok jóval nagyobb arányban vettek részt. Az alapképzésben résztvevők aránya 58% volt, míg a két éven belül tagságra szert tettek aránya 54%. Ez azt is jelenti, hogy a konferencia-részvétel 18%-os aránya alsó becslésnek tekinthető.

Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a kérdőívet kitöltő 48 szakkollégium közül 20-nak van saját szerkesztett kiadványa.

Eközben a TDK esetében már sokkal kedvezőbb adatokat tapasztaltunk, az összes válaszadónk mindössze 17%-a tervezi, hogy a szakkollégiumot úgy fogja befejezni, hogy nem lesz tudományos diákköri munkája. A szervezeti kérdőívek alapján szakkollégiumonként évente 10 TDK-dolgozatot írnak, 4-5 kerül OTDK-ra, és 2-3 büszkélkedhet országos helyezéssel, azaz a szakkollégiumok és a felsőoktatás másik tehetséggondozó pillére között a kapcsolat erősnek tekinthető.

## Összegzés, avagy miért érzi jól magát a szakkollégiumban a tehetség

„Vannak, akik az egyetemi képzésnél jobbat akarnak, és vannak, akik az egyetemi képzésnél többet akarnak” – vélekedett egy szakkollégiumi vezető annak kapcsán, hogy kikből lesznek szakkollégisták. S mint láthattuk ez a definíció a szakkollégiumok két markáns csoportjára – a jobbat nyújtó kisegyetemi és a többet lehetővé tevő egyesületi típusra – is ráillik. Ezzel szemben a fenntartói és felzárkóztató szakkollégiumok nem a szakmai motivációra, hanem a hozzájuk jelentkezők identitására, a közösséghez tartozás fontosságára alapozzák tehetségsegítő munkájukat, és olyan erőforrásokat, környezetet és kapcsolatokat biztosítanak tagjaik képességeinek kibontakoztatásához, amelyek megkönnyítik belépésüket az értelmiségi létbe.

A szakkollégiumok tehát már céljaikban diverzek, különbségeiket pedig csak tovább fokozza, hogy eltérő felsőoktatási intézményekhez, tudományterületekhez kötődnek. Emiatt az ideális tagról kialakított (tehetség)képük is eltérő, hiszen más és más módon tudnak hozzájárulni tagjaik tehetségének a kibontakozásához. Mindezt egy folyamatosan változó világban tesszik, ahol a társadalom, a tudomány és az oktatási rendszer átalakulása szakadatlan, éppen ezért rendkívül fontos a szakkollégiumok esetében a rugalmasság, miközben működési biztonságuk fenntartása is, amelyeket csak belső értékeik, hagyományaik szavatolhatnak. Éppen ezért érdemes a különböző szakkollégiumok belső mechanizmusait, jellemzőit és az azok között lévő logikai kapcsolatokat feltárni.

Ugyanakkor hiába a szakkollégiumok jellemzőinek táblázatba foglalhatósága, tipizálhatóság, ahány szakkollégium, annyiféle időben is változó működési rendszer, amelyeket folyamatosan alakít a környezetük és a tagság újabb és újabb generációi. Jól példázza ezt a főként az egyesületi szakkollégiumok esetében megfigyelhető, a szakmai vagy közösségi aktivitással való elégedetlenségből fakadó permanens válság (Demeter, 2013), amely a többet és jobbat akarás szervezeti megnyilvánulása.

Azaz a szakkollégiumok nem attól többek, jobbak a graduális képzésnél, hogy tagjaik számára több, jobb képzés érhető el, hanem attól, hogy szakmai, szellemi és emberi kapcsolatok konglomerátuma. Olyan, az egyéni kibontakozást, szakmai és személyiségfejlődést célként kezelő közösség, ahol az inspirációk és aspirációk folyamatosan többre, jobbra sarkallják a tagokat, ez teszi a tehetség közegévé.

5. táblázat. Szakkollégiumok működési típus szerinti sajátosságai

	Egyesületi típus	Kisegyetemi típus	Fenntartói típus	Felzárkóztató altípus
<b>Alapítók</b>	Fiatal oktatók, hallgatók	Szenior oktatók	Intézmények, felekezetek, állam	Intézmények, felekezetek, állam
<b>Önkormányzatiság</b>	Önigazgatás	Érdekképviselő	Érdekképviselő	Kialakulatlan
<b>Erőforrás-előteremtő</b>	Tagság	Oktatók	Igazgató (fenntartó)	Igazgató (fenntartó)
<b>Rekrutációs bázis</b>	Kar, szak	Egyetem, kar(ok)	Több egyetem	Felsőoktatáson kívüli szervezeti háló
<b>Tehetségkép</b>	Kooperatív, kreatív, motivált, nyitott	Szakmailag felkészült, jó képességű	Jó képességű, szorgalmas, adott identitású (pl. keresztény)	Szorgalmas, rendes, roma
<b>Felvételezők évfolyama</b>	2. félévtől	1. félévesek (gólyák)	Gólyák vagy nincs megkötés	Nincs megkötés
<b>Felvételi rendszer</b>	Többlépcsős, közösségi kompetencia fókusz	Többlépcsős, szakmai kompetencia fókusz	Heterogén (többlépcsős > automatikus)	Egylépcsős vagy automatikus (papíralapú)
<b>Felvételeztető</b>	Tagság (tagokból álló bizottság)	Bizottság (tagi delegáltak)	Heterogén (bizottság > igazgató)	Igazgató (bürokratikus)
<b>A szakkollégiumi képzés diszciplínái</b>	Tudományterületen belüli multidiszciplinaritás	Több tudományterület, több tudományág	Diszciplínafüggetlen identitásképzés	Diszciplínafüggetlen identitásképzés
<b>Jellemző tudományterület</b>	Társadalom-tudomány, műszaki tudományok	Bölcsész- és természettudományi	Nincs	Nincs
<b>A szakmai program tartalmi alakítója</b>	Tagság	Oktatók	Igazgató	Igazgató
<b>Képzési rendszer</b>	Szisztematikus kurzusok	Szisztematikus kurzusok	Kurzusok, tutorálás	Tutorálás, kurzusok <sup>20</sup>

## Hivatkozások

Bordás A.; Ceglédi T. (2012): A debreceni szakkollégiumok mint a tudásmegosztó és tudásteremtő tanulóközösségek színterei. In: Dusa Á.; Kovács K.; Márkus Zs.; Nyüsti Sz.; Sörös A. (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek II.* Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.  
[http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/tanulmanyok/Bordas\\_Ceglеди\\_A\\_szakkollegium\\_mint\\_szellemi\\_kozosseg.pdf](http://campuslet.unideb.hu/dokumentumok/tanulmanyok/Bordas_Ceglеди_A_szakkollegium_mint_szellemi_kozosseg.pdf)

<sup>20</sup> A felzárkóztatás szempontjából az egyéni tutorálás, mentorálás élvez elsőbbséget az értelmiségképző közös kurzusokkal szemben.

- Chikán A. (2009): Dr. Chikán Attila, a BCE Rajk László szakkollégiumának igazgatója. Interjú. Készítette: Perjés István. *Educatio* 3: 235–240.
- Demeter E.; Gerő M.; Horzsa G. (2011a): *Szakkollégiumi helyzetkép felmérése*. Kutatási jelentés az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet által koordinált „4.1.4 – Minőségfejlesztés a Felsőoktatásban” TÁMOP keretében zajlott kutatásról. [http://femip.hu/c/document\\_library/get\\_file?uuid=53e02822-86f2-4237-a885-229a35a092e6&groupId=10136](http://femip.hu/c/document_library/get_file?uuid=53e02822-86f2-4237-a885-229a35a092e6&groupId=10136)
- Demeter E.; Gerő M.; Horzsa G. (2011b): *Szakkollégiumi kutatások eredményei*. Budapest: OFI – FEMIP könyvek.
- Demeter E. (2013): *Kutatási témák és adekvát módszerek a szakkollégiumok megismeréséhez, különös figyelemmel a roma szakkollégiumokra*. Kézirat, megjelenés alatt.
- Erdei I. (2002): Elitképzés a határon túli szakkollégiumokban. *Magyar Felsőoktatás* 2002/9: 57–59.
- Farkas A. (2009): További gondolatok a határon túli „szakkollégiumi mozgalomról”. *Magyar Tudomány* 12: 1543–1545.
- Fazekas M.; Sik D. (2007). *A magyarországi szakkollégiumok: érdekérvényesítés, forrásszerzés, kommunikáció*. Budapest: Nemzeti Civil Alaprogram.
- Forray R. K.; Boros J. (2009): A cigány, roma tehetséggondozás intézményei. *Educatio* 2: 192–203. [www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=tartalomsor/1392](http://www.hier.iif.hu/hu/letoltes.php?fid=tartalomsor/1392)
- Forray R. K.; Marton M. (2012): Egyházi szakkollégiumok. *Iskolakultúra* XXII/7–8: 35–45. [http://epa.oszk.hu/00000/00011/00167/pdf/EPA00011\\_Iskolakultura\\_2012-7-8\\_035-044.pdf](http://epa.oszk.hu/00000/00011/00167/pdf/EPA00011_Iskolakultura_2012-7-8_035-044.pdf)
- Gerő M. (2012): A civil társadalom néhány trendje Magyarországon 1990 után. In: Kovách I.; Dupcsik C.; Tóth T. P.; Takács J. (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, 317–342.
- Márkus Zs. (2010): Szakkollégiumok a Debreceni Egyetemen. In: Dusa Á.; Kovács K.; Márkus Zs.; Nyüsti Sz.; Sörös A. (szerk.): *Egyetemi élethelyzetek II*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Pünkösti Á. (2005): *Szeplőtelen fogantatás – Történelmi szociográfia*. Budapest: Fapadoskönyv Kiadó.
- Szabó A. (2012): A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete. In: Szabó A. (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók*. Szeged: Belvedere Meridionale, 25–44.